

TƏHSİLDƏ QIYMƏTLƏNDİRMƏ VƏ MONİTORİNG: MÜASİR YANAŞMALAR VƏ ONLARIN TƏTBİQİ

JALƏ RƏHİMOVA

Təhsildə qiymətləndirmə və monitoring ixtisası üzrə magistrant,
Azərbaycan Dillər Universiteti. E-mail: jalerhmva5@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0007-3651-7553>

Məqaləyə istinad:

Rəhimova J. (2025). Təhsildə qiymətləndirmə və monitoring: müasir yanaşmalar və onların tətbiqi. *Azərbaycan məktəbi*. № 4 (713), səh. 113–121

DOI:

10.30546/32898065.2025.4.9056

Məqalə tarixçəsi

Göndərilib: 07.02.2025

Qəbul edilib: 05.09.2025

ANNOTASIYA

Tədqiqatın məqsədi təhsildə qiymətləndirmə və monitoringin müasir yanaşmalarını, onların tədris prosesi və idarəetmədə rolunu araşdırmaq, həmçinin Azərbaycan təhsil sistemində bu proseslərin tətbiqi nəticələrini təhlil etməkdir. Məqalədə formativ, summativ və diaqnostik qiymətləndirmə, monitoringin funksional rolu, rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi, milli və beynəlxalq monitoringlərin əhəmiyyəti nəzərdən keçirilir. Tədqiqatın nəticələri göstərir ki, qiymətləndirmə və monitoring təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, şəffaflıq, hesabatlılıq və davamlı inkişafın təmin olunmasında strateji əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycanın tətbiqi təcrübələri beynəlxalq standartlarla müqayisədə təhlil olunur və praktiki tövsiyələr təqdim edilir.

Açar sözlər: Monitoring, formativ qiymətləndirmə, summativ qiymətləndirmə, diaqnostik qiymətləndirmə, rəqəmsal texnologiyalar, təhsilin keyfiyyəti, təhsil siyasəti.

ASSESSMENT AND MONITORING IN EDUCATION: MODERN APPROACHES AND THEIR IMPLEMENTATION

JALA RAHIMOVA

Master's Student in Assessment and Monitoring in Education, Azerbaijan University of Languages. E-mail: jalerhmva5@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0007-3651-7553>

To cite this article:

Rahimova J. (2025). Assessment and Monitoring in Education: Modern Approaches and Their Implementation. *Azerbaijan Journal of Educational Studies*. Vol. 713, Issue IV, pp. 113–121

DOI:

10.30546/32898065.2025.4.9056

Article history

Received: 07.02.2025

Accepted: 05.09.2025

ABSTRACT

The purpose of this study is to explore modern approaches to assessment and monitoring in education, examine their roles in the teaching process and educational management, and analyze the outcomes of their implementation within the Azerbaijani education system. The article discusses formative, summative, and diagnostic assessments; the functional role of monitoring; the integration of digital technologies; and the significance of national and international monitoring practices. The findings indicate that assessment and monitoring play a strategic role in enhancing the quality of education, ensuring transparency and accountability, and supporting sustainable development. Azerbaijan's practical experiences are analyzed in comparison with international standards, and relevant recommendations are proposed.

Keywords: Monitoring, formative assessment, summative assessment, diagnostic assessment, digital technologies, quality of education, education policy.

Giriş

Müasir təhsil sistemində keyfiyyətin idarə olunması və inkişafının təmin edilməsində qiymətləndirmə və monitoring prosesləri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Təhsildə baş verən dəyişikliklər, yeni pedaqoji yanaşmalar, nəticəyönlü idarəetmə modeli və innovativ metodların tətbiqi qiymətləndirmə və monitoringin qarşılıqlı əlaqəsini və rolunu daha da artırır. Əgər ənənəvi təhsil modeli daha çox tədrisin məzmununa və nəticəyə yönəldisə, müasir təhsil fəlsəfəsi təlim prosesinin bütün mərhələlərində davamlı izləmə, analiz və əks-əlaqə mexanizmlərinin qurulmasını tələb edir. Bu baxımdan qiymətləndirmə və monitoring yalnız nəticələrin ölçülməsi vasitəsi deyil, eyni zamanda tədris və idarəetmə fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinə yönəlmiş sistemli bir prosesdir. Qiymətləndirmə və monitoringin elmi əsasları təhsilin keyfiyyətinə yönəlmiş yanaşmalardan qaynaqlanır. Bu anlayışlar həm pedaqoji, həm psixoloji, həm də idarəetmə aspektlərindən öyrənilir. Qiymətləndirmə mahiyyət etibarilə, şagird nailiyyətlərinin, müəllim fəaliyyətinin və təhsil prosesinin səmərəliliyinin müəyyənəşdirilməsi vasitəsidir. Monitoring isə bu qiymətləndirmə nəticələrinin sistemli şəkildə izlənməsi, təhlili və nəticələrin idarəetmə qərarlarına çevrilməsi mexanizmidir. Beləliklə, qiymətləndirmə və monitoring birbirini tamamlayan, qarşılıqlı təsirdə olan iki əsas komponentdir.

Təhsildə qiymətləndirmənin müasir yanaşmaları artıq yalnız yekun nəticələrin ölçülməsi ilə məhdudlaşmır. Bu gün təhsil siyasəti formativ, summativ və diaqnostik qiymətləndirmə yanaşmalarını kompleks şəkildə tətbiq etməyə yönəlib. Hər bir qiymətləndirmə növü təhsil prosesinin müəyyən mərhələsinə təsir göstərir. Formativ qiymətləndirmə təlimin gedişində əks-əlaqə yaradır, summativ qiymətləndirmə nəticəni müəyyən edir, diaqnostik qiymətləndirmə isə başlanğıc vəziyyəti və fərdi inkişaf dinamikasını müəyyənləşdirir. Bütün bu yanaşmalar birlikdə tətbiq olunduqda təhsilin keyfiyyətinin real mənzərəsini əks etdirir. Təhsildə monitoringin rolu isə bu qiymətləndirmə nəticələrinin sistemli şəkildə toplanması, müqayisəsi və təhlili

vasitəsilə qərarvermə prosesini dəstəkləməkdir. Monitoring təhsil sisteminin müxtəlif səviyyələrində — məktəb, rayon, milli və beynəlxalq səviyyədə aparılır və keyfiyyətin yüksəldilməsi üçün əsas göstəriciləri müəyyən edir. Azərbaycan təhsilində bu istiqamətdə atılan addımlar, xüsusilə Elm və Təhsil Nazirliyinin təhsilin keyfiyyəti monitoringləri, şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi üzrə beynəlxalq tədqiqatlarda (PISA, TIMSS, PIRLS) iştirak və milli qiymətləndirmə sisteminin təkmilləşdirilməsi bu prosesin əhəmiyyətini göstərir.

Qiymətləndirmənin elmi əsasları və praktik tətbiqi

Təhsildə qiymətləndirmə yalnız şagirdlərin nailiyyətlərini ölçən vasitə kimi qəbul edilmir; o həmçinin tədris prosesinin effektivliyini artırmaq, pedaqoji qərarları əsaslandırmaq və təhsil müəssisələrində davamlı inkişaf mədəniyyətinin formalaşmasına xidmət edən elmi və praktik alət kimi çıxış edir. Qiymətləndirmə həm pedaqoji, həm psixoloji, həm də idarəetmə aspektlərini birləşdirir və təhsilin kompleks şəkildə qiymətləndirilməsinə imkan verir. Bu yanaşma göstərir ki, qiymətləndirmə nəticələri yalnız akademik bilik səviyyəsinin müəyyənəşdirilməsi üçün istifadə olunmur, eyni zamanda müəllimlərin tədris metodlarının təkmilləşdirilməsi, dərslərin adaptiv şəkildə dəyişdirilməsi və şagirdlərin fərdi inkişafının dəstəklənməsi üçün əsas rol oynayır. Formativ qiymətləndirmə təlim prosesində davamlı əks-əlaqə yaradır, müəllimə dərslərin gedişatını izləmək və adaptiv qərarlar qəbul etmək imkanı yaradır. Summativ qiymətləndirmə isə təlimin sonunda şagirdin nəticələrini yekun olaraq müəyyən edir və bu nəticələr təhsil müəssisələrinin strateji planlaşdırılmasında, resursların səmərəli bölüşdürülməsində və milli səviyyədə təhsil siyasətinin formalaşdırılmasında əhəmiyyətli rol oynayır. Diaqnostik qiymətləndirmə isə başlanğıc vəziyyətin müəyyənəşdirilməsi və fərdi öyrənmə ehtiyaclarının təhlili üçün tətbiq olunur, bu da şagirdlərin potensialını aşkar etməyə və tədris prosesində boşluqları aradan qaldırmağa imkan verir. Qiymətləndirmə elmi

əsaslarla həyata keçirilir və bu, təhsil statistikasının, psixometriyanın və pedaqoji psixologiyanın tətbiqi ilə təmin edilir. Müəllimlərin qiymətləndirmə bacarıqlarının artırılması, standartlaşdırılmış göstəricilərin tətbiqi və nəticələrin statistik təhlili qiymətləndirmənin etibarlılığını gücləndirir. Praktiki baxımdan qiymətləndirmə təhsilin idarə olunmasında bir neçə vacib funksiyaları yerinə yetirir: tədrisin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, şagirdlərin fərdi inkişafının dəstəklənməsi, pedaqoji qərarvermənin təkmilləşdirilməsi və təhsil prosesinin şəffaflığının təmin olunması. Analitik yanaşmalar qiymətləndirmə nəticələrinin statistik təhlilinə əsaslanaraq obyektiv məlumatlar təqdim edir, evristik yanaşmalar isə situativ qərarverməni dəstəkləyir. Bu yanaşmaların sintezi təhsil müəssisələrində əsaslandırılmış və effektiv idarəetmənin aparılmasını təmin edir.

Müasir təhsil siyasəti qiymətləndirməni kompleks şəkildə tətbiq etməyə yönəlib. Formativ, summativ və diaqnostik qiymətləndirmənin integrasiyası təhsil prosesinin bütün mərhələlərini əhatə edir və şagirdlərin öyrənmə prosesini, müəllimlərin fəaliyyətini, məktəbin inkişaf strategiyasını qiymətləndirir. Beynəlxalq təcrübələr göstərir ki, kompleks qiymətləndirmə yanaşmasının tətbiqi təhsil keyfiyyətinin real mənzərəsini əks etdirir, müəllim və şagird arasında qarşılıqlı təsiri gücləndirir və tədris prosesinin adaptiv idarə olunmasına imkan yaradır. Bu yanaşma həmçinin təhsil müəssisələrində şəffaflığın artırılması, hesabatlılığın təmin olunması və davamlı inkişaf mədəniyyətinin formalaşdırılması üçün vacibdir. Azərbaycanda isə bu istiqamətdə atılan addımlar, xüsusilə Elm və Təhsil Nazirliyinin həyata keçirdiyi təhsil keyfiyyəti monitorinqləri, şagird nailiyyətlərinin beynəlxalq tədqiqatlarda (PISA, TIMSS, PIRLS) qiymətləndirilməsi və milli qiymətləndirmə sisteminin təkmilləşdirilməsi bu praktiki yanaşmanın tətbiqinin əhəmiyyətini göstərir. Nəticə etibarilə, təhsildə qiymətləndirmə elmi-nəzəri əsaslarla qurulmuş və praktik tətbiq baxımından əhatəli bir sistemdir. Onun tətbiqi yalnız şagirdlərin akademik biliklərini müəyyən etməyə yönəlməyib, eyni zamanda tədrisin keyfiyyətini artırmaq, pedaqoji qərarların dəqiqliyini təmin

etmək və təhsil müəssisələrində davamlı inkişafın formalaşmasına xidmət edir. Müasir yanaşmalar göstərir ki, qiymətləndirmə və monitorinq bir-birini tamamlayan, qarşılıqlı təsirdə olan və təhsil siyasətinin təkmilləşdirilməsində həlledici rol oynayan əsas komponentlərdir.

Monitorinqin mahiyyəti və funksional rolu

Monitorinq təhsildə qiymətləndirmə prosesinin tamamlayıcı komponenti olmaqla, təhsil sisteminin müxtəlif səviyyələrində — məktəb, rayon, milli və beynəlxalq səviyyədə keyfiyyətin ölçülməsi və inkişafın təmin olunması üçün vacib mexanizmdir. Monitorinq yalnız göstəricilərin qeydiyyatı və statistik təhlildən ibarət deyil. O, tədris prosesində problemlərin vaxtında aşkarlanması, resursların səmərəli istifadəsinin təmin edilməsi və strateji qərarların qəbuluna əsaslanacaq obyektiv məlumat bazasının yaradılması məqsədi daşıyır. Bu baxımdan monitorinq həm idarəetmə aləti, həm də təhsilin inkişafına yönəlmiş praktik mexanizmdir. Məsələn, Azərbaycan təhsil sistemində aparılan məktəb monitorinqlərində yalnız şagirdlərin imtahan nəticələri toplanmır. Monitorinq prosesində müəllimlərin dərslər planlarının keyfiyyəti, tədris metodlarının effektivliyi, sinif otağındakı öyrənmə mühiti və şagirdlərin sosial bacarıqları da qiymətləndirilir. Belə kompleks yanaşma təhsil prosesinin bütün mərhələlərinə baxış imkanı verir və məktəb rəhbərliyinə dərslər strategiyalarını yenidən nəzərdən keçirmək, inkişaf sahələrini müəyyən etmək üçün əsaslı məlumat təqdim edir.

Monitorinqin funksional rolu müxtəlif səviyyələrdə fərqli formalarda təzahür edir. Məktəb səviyyəsində monitorinq, əsasən, dərslər prosesinin keyfiyyətinin və müəllim fəaliyyətinin təhlilinə yönəlir. Məsələn, müəllimlər tərəfindən tətbiq olunan fərdi qiymətləndirmə üsulları və şagirdlərin dərslər zamanı iştirakı qeyd olunur, nəticələr analiz edilir və müvafiq əks-əlaqə formalaşdırılır. Rayon və milli səviyyədə isə monitorinq, təhsil siyasətinin səmərəli icrasını təmin etmək məqsədilə geniş məlumat bazası yaradır. Bu məlumatlar əsasında təhsil resurslarının bölgüsü, təlim proqramlarının təkmilləşdirilməsi

və müəllimlərin peşə inkişafı üçün tədbirlər planlaşdırılır. Beynəlxalq monitoring layihələrində, məsələn, PISA və TIMSS-də əldə olunan məlumatlar isə Azərbaycan təhsilinin dünya təhsil sistemi ilə müqayisəsini mümkün edir və global təcrübələr əsasında milli siyasətə tövsiyə və dəyişikliklər təqdim edir. Monitoringin praktik əhəmiyyəti həm də nəticələrin təhlil olunması və əks-əlaqə mexanizmlərinin qurulması ilə artır. Məsələn, məktəbdə aparılan monitoring nəticəsində müəyyən edilə bilər ki, şagirdlərin riyaziyyat fənnində problemlərinin əsas səbəbi dərs metodlarının kifayət qədər interaktiv olmaması və ya fərdi inkişafın nəzərə alınmamasıdır. Bu məlumatlar müəllimlər üçün dərs metodlarını təkmilləşdirmək, fərdi və qrup üzrə əlavə tapşırıqlar planlaşdırmaq imkanı yaradır. Həmçinin, belə əks-əlaqə məktəb rəhbərliyinə strateji qərarlar qəbul etmək, təlim resurslarını səmərəli paylamaq və müəllimlərin peşə inkişafı üçün hədəflər müəyyən etməkdə yardım edir. Nəticə olaraq, monitoring təhsildə qiymətləndirmənin yalnız məlumat toplama funksiyasından çıxaraq, idarəetmə, inkişaf və qərarvermə proseslərinə inteqrasiya olunmuş kompleks bir mexanizmə çevrilir. Bu prosesin düzgün və sistemli aparılması, həm təhsilin keyfiyyətinin artırılması, həm də davamlı inkişaf mədəniyyətinin formalaşdırılması üçün zəruridir. Monitoringin müasir yanaşmaları təhsil müəssisələrinə obyektiv məlumat bazası təqdim edir, problemləri vaxtında aşkar edir və təhsil prosesinin effektivliyini artırmaq üçün praktik həll yolları formalaşdırır.

Müasir rəqəmsal texnologiyaların qiymətləndirmə və monitoring proseslərinə inteqrasiyası

Müasir təhsil sistemində qiymətləndirmə və monitoringin effektivliyini artıran ən mühüm istiqamətlərdən biri rəqəmsal texnologiyaların tətbiqidir. Rəqəmsal texnologiyalar yalnız məlumatların sürətli toplanması və saxlanmasını təmin etmir, həm də təhsil prosesində obyektiv təhlil, interaktiv əks-əlaqə və davamlı inkişaf üçün əsaslı imkanlar yaradır. Bu yanaşma tədris və idarəetmənin bütün səviyyələrində sinifdən

başlayaraq milli və beynəlxalq miqyasda keyfiyyətin artırılmasına xidmət edir. Belə bir misalə nəzər salaq: Azərbaycan məktəblərində tətbiq olunan "Məktəb elektron qiymətləndirmə sistemi" müəllimlərə şagirdlərin dərs göstəricilərini real vaxt rejimində izləmək imkanı verir. Bu sistem vasitəsilə yalnız test nəticələri yox, həm də sinif fəaliyyətləri, layihə tapşırıqları və iştirak faizi sistemli şəkildə toplanır. Müəllimlər bu məlumatları dərhal analiz edərək, tədris metodlarını fərdi və qrup üzrə tənzimləyərək, tələbələrin zəif olduğu sahələri müəyyən edə və əlavə resurslar tətbiq edə bilərlər. Bu proses, həmçinin valideynlər üçün şəffaflıq təmin edir və onların övladlarının təhsil inkişafını izləməsinə asanlaşdırır. Rəqəmsal platformaların beynəlxalq səviyyədə tətbiqi də müasir monitoring və qiymətləndirmə təcrübələrini zənginləşdirir. Məsələn, PISA və TIMSS kimi beynəlxalq qiymətləndirmə layihələri iştirakçı ölkələrə nəticələrin müqayisəli analizini təqdim edir. Bu analizlər əsasında ölkələr təhsil siyasətində strateji dəyişikliklər edə, metodoloji yenilikləri mənimsəyə və uğurlu təcrübələri milli kontekstə tətbiq edə bilərlər. Azərbaycanda PISA tədqiqatlarının nəticələri, məsələn, şagirdlərin riyaziyyat və elmi bacarıqlarının güclü və zəif tərəflərini göstərərək, təhsil proqramlarının və müəllim hazırlığının təkmilləşdirilməsi üçün konkret tövsiyələr formalaşdırıb. Rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi qiymətləndirmənin formativ, summativ və diaqnostik növlərinin daha səmərəli inteqrasiyasına şərait yaradır. Formativ qiymətləndirmə zamanı müəllimlər dərstdə öyrənilən bilik və bacarıqları real vaxt rejimində yoxlayır və dərhal rəy verirlər. Bu, şagirdlərin özünü qiymətləndirməsini və özünü inkişafını təşviq edir. Summativ qiymətləndirmə nəticələri isə dərs proqramlarının uğur səviyyəsini və tədris strategiyalarının effektivliyini ölçür, diaqnostik qiymətləndirmə isə şagirdlərin ilkin bilik səviyyəsini və fərdi inkişaf potensialını müəyyən edir. Rəqəmsal platformalar bütün bu qiymətləndirmə növlərini vahid sistemdə birləşdirərək təhlil edir və idarəetmə qərarlarını elmi əsaslarla dəstəkləyir. Bundan əlavə, rəqəmsal texnologiyalar təhsildə monitoringin strateji rolunu da gücləndirir. Məsələn, təhsil

idarəçiliyi səviyyəsində toplanan məlumatlar əsasında məktəb rəhbərləri resursların böl-güsünü optimallaşdırır, müəllimlərin peşə inkişaf proqramlarını planlayır və məktəb mühitini təkmilləşdirir bilirlər. Eyni zamanda, bu məlumatlar təhsil siyasətçilərinə qərarvermə prosesində elmi əsaslı tövsiyələr təqdim edir, təhsil islahatlarının effektivliyini qiymətləndirir və gələcək strategiyaların formalaşdırılmasına şərait yaradır. Yəni rəqəmsal texnologiyaların integrasiyası qiymətləndirmə və monitorinqi yalnız məlumat toplama mexanizmi olmaqdan çıxarır. O, təhsildə keyfiyyətin yüksəldilməsi, idarəetmənin səmərəliliyi və təhsil sistemində şəffaflığın təmin edilməsi üçün strateji vasitəyə çevrilir. Bu yanaşma həm müəllimlərin pedaqoji qərarlarını dəstəkləyir, həm də şagirdlərin fərdi inkişafını gücləndirir, təhsil müəssisələrində davamlı inkişaf mədəniyyətini formalaşdırır. Praktiki təcrübələr göstərir ki, rəqəmsal monitorinq sistemləri tətbiq olunan məktəblərdə təhsilin keyfiyyəti əhəmiyyətli dərəcədə yüksəlir və tədris nəticələrinin proqnozlaşdırılması daha dəqiq olur.

Azərbaycan təhsilində qiymətləndirmə və monitorinqin nəticələri

Təhsildə qiymətləndirmə və monitorinqin praktik tətbiqi tədris prosesində əldə edilən nəticələrin analizindən başlayaraq, təhsil müəssisələrinin idarəetmə qərarlarına qədər geniş bir spektri əhatə edir. Bu yanaşma yalnız şagirdlərin akademik nailiyyətlərini ölçməkdən ibarət deyil, həm də müəllim fəaliyyətini, tədris metodlarını, təhsil mühitini və şagirdlərin sosial bacarıqlarını əhatə edir. Məsələn, sinifdə keçirilən riyaziyyat dərslərində formativ qiymətləndirmə alətləri vasitəsilə müəllim şagirdlərin yeni mövzunu mənimsəyib-mənimsəmədiyini dərhal müşahidə edir və dərslər strategiyasını adaptiv şəkildə dəyişdirir bilər. Bu, tədrisin daha effektiv olmasına və fərdi inkişafın təmin edilməsinə şərait yaradır.

Müasir təhsil idarəçiliyində monitorinqin rolu da əhəmiyyətlidir. Monitorinq yalnız məlumat toplamaqla məhdudlaşmır, eyni

zamanda bu məlumatların təhlili və təhsil siyasətinə integrasiyası üçün elmi əsaslar yaradır. Məsələn, Azərbaycan məktəblərində şagird nailiyyətlərinin milli qiymətləndirmə sistemi çərçivəsində toplanması nəticəsində məktəb rəhbərləri zəif sahələri müəyyən edə, əlavə müəllim resursları və fərdi tədris planları tətbiq edə bilirlər. Bu proses həm də valideynlər üçün şəffaflıq yaradır, onların övladlarının təhsil inkişafını izləməsinə imkan verir. Beynəlxalq təcrübə də göstərir ki, qiymətləndirmə və monitorinqin strateji tətbiqi təhsilin keyfiyyətini əhəmiyyətli dərəcədə yüksəldə bilər. Məsələn, PISA tədqiqatlarında iştirak edən ölkələr nəticələrin müqayisəli təhlili əsasında təhsil proqramlarını və müəllim hazırlığını optimallaşdırıblar. Belə təcrübələr Azərbaycan üçün də nümunə rolunu oynayır: ölkəmizdə aparılan tədqiqatlar, xüsusən riyaziyyat və elmi sahələrdə şagird nailiyyətlərini göstərərək təhsil proqramlarının yenilənməsinə və müəllim peşəkarlığının artırılmasına töhfə verir. Rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi isə qiymətləndirmə və monitorinqi daha sistemli və səmərəli edir. Elektron qiymətləndirmə platformaları vasitəsilə şagirdlərin dərslər fəaliyyəti, layihə tapşırıqları, sinif iştirakı və test nəticələri vahid məlumat bazasında toplanır. Bu sistemlər müəllimlərə dərhal rəy vermək imkanı yaradır, nəticələr təhlil edilərək tədris strategiyaları optimallaşdırılır. Nəticədə, təhsil prosesində şəffaflıq, hesabatlılıq və davamlı inkişaf mədəniyyəti formalaşır. Ümumiyyətlə, müasir təhsildə qiymətləndirmə və monitorinq tədris və idarəetmə proseslərinin ayrılmaz hissəsi kimi çıxış edir. Onlar yalnız nəticələrə fokuslanmır, həm də proseslərin hər mərhələsində məlumat toplayaraq analitik qərarların qəbuluna dəstək olur. Bu yanaşma təhsilin hər səviyyəsində sinifdən milli səviyyəyə qədər təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsini təmin edir və təhsil siyasətinin elmi əsaslarla inkişafına xidmət edir. Praktiki təcrübələr göstərir ki, bu sistemlərin tətbiq olunduğu məktəblərdə şagirdlərin akademik göstəriciləri yüksəlir, müəllimlərin tədris metodları təkmilləşir və təhsil müəssisələrinin idarəetmə qərarları daha məqsədyönlü olur.

Təhsildə qiymətləndirmə və monitoringin əhəmiyyəti və gələcək perspektivləri

Təhsildə qiymətləndirmə və monitoring yalnız şagirdlərin bilik və bacarıqlarının ölçülməsi vasitəsi kimi çıxış etmir; onlar tədris prosesinin və idarəetmənin səmərəliliyini təmin edən kompleks bir sistem kimi fəaliyyət göstərir. Bu proseslərin əsas məqsədi təhsil müəssisələrində şəffaflığı təmin etmək, qərarvermə mexanizmlərini elmi əsaslarla dəstəkləmək və davamlı inkişaf mədəniyyətini formalaşdırmaqdır. Məsələn, bir məktəbdə riyaziyyat və ya fizika fənlərində tətbiq olunan formativ qiymətləndirmə müəllimlərə dərs prosesi zamanı şagirdlərin anlayış boşluqlarını dərhal müəyyən etməyə imkan verir. Bu məlumatlar əsasında müəllim dərs strategiyasını dəyişdirə, əlavə tapşırıqlar verə və fərdi yanaşma tətbiq edə bilir. Beləliklə, qiymətləndirmə təkcə nəticənin ölçülməsi deyil, həm də tədrisin optimallaşdırılması üçün praktik bir vasitəyə çevrilir. Monitoring isə qiymətləndirmə nəticələrinin davamlı təhlili və idarəetmə qərarlarına çevrilməsi ilə xarakterizə olunur. Azərbaycan təhsilində aparılan milli monitoringlər və beynəlxalq tədqiqatlarda (PISA, TIMSS, PIRLS) iştirak təhsil siyasətinin formalaşmasında elmi əsasların istifadəsini təmin edir. Məsələn, PISA nəticələrinin təhlili məktəblərə zəif bacarıq sahələrini müəyyən etməyə və əlavə dəstək proqramları hazırlamağa imkan verir. Bu yalnız şagirdlərin akademik göstəricilərinin yüksəlməsinə deyil, eyni zamanda müəllimlərin peşəkarlığının artırılmasına və məktəblərin idarəetmə səmərəliliyinin yüksəlməsinə şərait yaradır. Rəqəmsal texnologiyaların integrasiyası isə qiymətləndirmə və monitoringi daha sistemli, real vaxt rejimində və obyektiv edir. Elektron platformalar şagirdlərin dərs fəaliyyəti, tapşırıqlar və test nəticələrini vahid bazada toplayır. Bu isə həm müəllimlərə, həm də idarəçilərə dərhal əks-əlaqə və analitik təhlil imkanı yaradır. Nəticədə, təhsil müəssisələrində qərarlar yalnız müşahidələrə və subyektiv təxminlərə əsaslanmır, elmi dəlillər və statistik məlumatlarla dəstəklənir. Belə sistemlər tətbiq

olunan məktəblərdə akademik nailiyyətlərin yüksəlməsi, dərs planlarının təkmilləşdirilməsi və tədris metodlarının optimallaşdırılması müşahidə olunur. Qısası, müasir təhsil kontekstində qiymətləndirmə və monitoring təkcə ölçü alətləri deyil, strateji idarəetmə və keyfiyyətin təminatı mexanizmləridir. Onlar tədrisin hər mərhələsində məlumat toplama, təhlil və qərarvermə funksiyalarını yerinə yetirərək təhsil sisteminin inkişafına istiqamət verir. Bu yanaşma yalnız nəticəyönlü deyil, eyni zamanda prosesyönlü qiymətləndirməni də əhatə edir. Nəticədə, təhsil siyasəti və tədris fəaliyyəti elmi əsaslarla dəstəklənir, davamlı inkişaf və şəffaflıq təmin olunur.

Qiymətləndirmə və monitoringin müasir yanaşmalarının elmi-metodoloji əsasları

Təhsildə qiymətləndirmə və monitoringin müasir istiqamətləri XXI əsrin təhsil paradigmalarının dəyişməsi ilə sıx bağlıdır. Artıq qiymətləndirmə yalnız nəticələrin ölçülməsi funksiyasını daşımır; o, həm də öyrənmə prosesinin inkişafına, fərdi irəliləyişlərin izlənməsinə və təlimin keyfiyyətinə yönələn çoxşaxəli bir sistemə çevrilib. Müasir pedaqoji fikir qiymətləndirməni təkcə "nəticə" ilə məhdudlaşdırmır, onu "prosesin idarəedilməsi aləti" kimi qəbul edir. Bu baxımdan, qiymətləndirmə və monitoring təhsilin keyfiyyətinin idarə olunmasında strateji əhəmiyyət kəsb edir. Müasir qiymətləndirmə yanaşmaları içərisində formativ qiymətləndirmə xüsusi önəm daşıyır. Bu yanaşma şagirdin öyrənmə prosesindəki irəliləyişlərini fasiləsiz izləyərək, təlimin istiqamətini dinamik şəkildə tənzimləməyə imkan verir. Məsələn, ibtidai təhsil səviyyəsində müəllimin gündəlik müşahidələri, qrup tapşırıqları və portfoliolar vasitəsilə apardığı qiymətləndirmə uşağın idrak inkişafını real şəkildə əks etdirir. Bu zaman müəllim sadəcə nəticəni deyil, həm də prosesdəki bacarıq səviyyəsini, düşünmə tərzini və öyrənməyə münasibətini müəyyən edir. Bu, təhsildə fərdiləşdirilmiş yanaşmanın tətbiqinə şərait yaradır və hər bir şagirdin potensialının üzə çıxmasına imkan verir. Eyni zamanda

summativ qiymətləndirmə, yəni yekun nəticələrin ölçülməsi təhsil sisteminin hesabatlılıq funksiyasını təmin edir. Müasir şəraitdə bu tip qiymətləndirmələr informasiya texnologiyalarının köməyi ilə aparılır. Məsələn, elektron test sistemləri, qiymətləndirmə platformaları vasitəsilə həm fərdi, həm də ümumi nailiyyətlər obyektiv şəkildə təhlil olunur. Bu, həm məktəb səviyyəsində, həm də milli səviyyədə təhsilin keyfiyyətinin ölçülməsində şəffaflığı təmin edir. Monitoring isə qiymətləndirmə nəticələrinin sistemli şəkildə toplanması, təhlili və qərarvermə prosesinə yönəldilməsini təmin edən daha geniş bir idarəetmə mexanizmidir. Təhsil müəssisələrində monitoringin düzgün qurulması təlimin nəticələrini proqnozlaşdırmağa, zəif sahələri müəyyən etməyə və inkişaf istiqamətlərini planlaşdırmağa şərait yaradır. Məsələn, məktəb səviyyəsində keçirilən illik monitoringlər nəticəsində müəyyən olunur ki, hansı fənlərdə nəticələr geriləyib, hansı metodik yanaşmalar daha səmərəlidir və hansı müəllim fəaliyyətində daha çox dəstəyə ehtiyac var. Bu, təhsil siyasətinin elmi əsaslarla formalaşmasına xidmət edir. Müasir dövrdə beynəlxalq təhsil monitoringləri – PISA, TIMSS, PIRLS kimi tədqiqatlar ölkələrin təhsil sisteminin global kontekstdə qiymətləndirilməsində mühüm rol oynayır. Azərbaycan da bu prosesin aktiv iştirakçısı kimi, öz təhsil sistemini beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırmaq istiqamətində addımlar atır. Bu tədqiqatlar vasitəsilə şagirdlərin tənqidi düşünmə, tətbiqetmə və problem hələtmə bacarıqları real göstəricilərlə ölçülür. Beləliklə, monitoring və qiymətləndirmə bir-birini tamamlayan iki əsas təhsil keyfiyyəti indikatoru kimi fəaliyyət göstərir. Texnologiyanın inkişafı nəticəsində qiymətləndirmə və monitoringin yeni formaları meydana gəlib. Məsələn, rəqəmsal platformalarda avtomatik əks-əlaqə sistemləri, təlim analitikası proqramları və süni intellekt əsaslı tədris izləmə vasitələri təhsil idarəçiliyində inqilabi dəyişikliklərə yol açır. Süni intellekt sistemləri müəllimin yükünü azaldır, fərdi öyrənmə yolları təklif edir və qiymətləndirmənin obyektivliyini artırır. Gələcəyin təhsil modellərində bu yanaşmaların tətbiqi həm səmərəlilik,

həm də keyfiyyət baxımından əsas prioritet sayılır. Nəticə etibarilə, təhsildə qiymətləndirmə və monitoring artıq sadəcə idarəetmə aləti deyil, eyni zamanda öyrənmə prosesinin ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilib. Müasir yanaşmalar bu iki anlayışın qarşılıqlı inteqrasiyasına, elmi-metodoloji əsaslarının təkmilləşdirilməsinə və təhsildə innovativ idarəetmə mexanizmlərinin tətbiqinə yönəlib. Azərbaycan təhsilində bu istiqamətdə aparılan islahatlar yeni qiymətləndirmə modellərinin, rəqəmsal monitoring sistemlərinin və keyfiyyət göstəricilərinin tətbiqi ölkəmizi beynəlxalq təhsil məkanında rəqəbatədavamlı səviyyəyə yüksəltməkdədir.

Nəticə

Təhsildə qiymətləndirmə və monitoring sistemləri müasir pedaqoji və idarəetmə yanaşmalarının əsas elementləridir və təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsində həlledici rol oynayır. Təhlillər göstərir ki, yalnız yekun nəticələrin ölçülməsinə yönəlmiş ənənəvi qiymətləndirmə yanaşması şagirdlərin inkişaf potensialını tam əks etdirə bilmir. Formativ qiymətləndirmə isə dərs prosesində şagirdlərə dərhal rəy verərək zəif tərəflərin aşkar edilməsini və düzəlişlərin edilməsini təmin edir. Məsələn, Azərbaycan məktəblərində riyaziyyat fənnində formativ qiymətləndirmə vasitəsilə müəyyən olunan problemlər əsasında əlavə məşğələlər təşkil edilməsi şagirdlərin orta hesab balını 15–20% artırmağa imkan yaradır. Summativ qiymətləndirmə isə təhsilin yekun nəticələrini obyektiv olaraq ölçür və məktəblərin və müəllimlərin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsində əsas göstərici kimi istifadə olunur. Diagnostik qiymətləndirmə isə şagirdlərin başlanğıc bilik və bacarıqlarını, fərdi inkişaf səviyyələrini müəyyən etməyə imkan verir, bu da müəllimlərə dərs planlarını fərdiləşdirməyə və zəif sahələrə fokuslanmağa şərait yaradır. Məsələn, Azərbaycan üzrə keçirilən PISA tədqiqatlarında şagirdlərin oxuma bacarığı sahəsində fərqliliklərin diagnostik qiymətləndirmə əsasında müəyyən olunması məktəblərdə xüsusi dəstək proqramlarının hazırlanmasına səbəb olub.

Monitoring sistemi isə qiymətləndirmə nəticələrinin davamlı izlənməsi, təhlili və idarəetmə qərarlarına çevrilməsini təmin edir. Məktəblərdə monitoring nəticəsində əldə olunan məlumatlar şagirdlərin nailiyyət göstəricilərini müqayisəli olaraq təqdim edir, təlim prosesində güclü və zəif tərəfləri ortaya çıxarır və müəllimlərin peşəkar inkişaf strategiyalarının hazırlanmasına dəstək olur. Beynəlxalq təcrübəyə əsaslanan qiymətləndirmə və monitoring modelləri Azərbaycanla tətbiq olunduqda, təhsil müəssisələrində şəffaflıq və hesabatlılıq prinsipləri güclənir, qərarvermə prosesləri elmi əsaslarla həyata keçirilir. Belə yanaşmalar nəticəsində məktəblərdə davamlı inkişaf mədəniyyəti formalaşır və təhsildə keyfiyyət təminatı real nəticələrlə ölçülə bilər.

Nəticə olaraq təhsildə qiymətləndirmə və monitoringin səmərəli tətbiqi aşağıdakı üstünlükləri təmin edir:

- **Təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi:** formativ, summativ və diaqnostik qiymətləndirmənin integrasiyası şagirdlərin bilik və bacarıqlarının obyektiv ölçülməsini təmin edir.

- **Fərdi inkişafın dəstəklənməsi:** monitoring nəticələrinə əsaslanan fərdiləşdirilmiş dərslər planları şagirdlərin zəif sahələrini gücləndirir.

- **Şəffaflıq və hesabatlılıq:** müəllimlərin və məktəblərin fəaliyyət göstəriciləri konkret məlumatlara əsaslanır.

- **Elmi əsaslı idarəetmə qərarları:** təhsil siyasəti və məktəb rəhbərliyi qərarlarını obyektiv göstəricilər əsasında formalaşdırır.

- **Milli və beynəlxalq integrasiya:** beynəlxalq qiymətləndirmə və monitoring təcrübələrinin tətbiqi Azərbaycan məktəblərində global standartlara uyğun inkişafı təmin edir.

Beləliklə, qiymətləndirmə və monitoring yalnız təhsil nəticələrinin ölçülməsi aləti deyil, həm də təlimin inkişafına, idarəetmənin optimallaşdırılmasına və təhsil müəssisələrində davamlı inkişaf mədəniyyətinin formalaşmasına xidmət edən sistemli mexanizmdir. Məktəblərdə bu iki prosesin qarşılıqlı əlaqəli tətbiqi şagirdlərin təhsil nailiyyətlərinin yüksəlməsinə, müəllimlərin peşəkar fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinə və ümumilikdə Azərbaycan təhsil sisteminin keyfiyyətinin artırılmasına mühüm töhfə verir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

- ¹ Black, P. & Wiliam, D. (1998). Assessment and Classroom Learning. Assessment in Education: Principles, Policy & Practice, 5(1).
- ² Boud, D. & Falchikov, N. (2016). Aligning Assessment with Long-Term Learning. Assessment & Evaluation in Higher Education, 31, pp. 399–413.
- ³ Büttcher, W., Hense, J. (2016). Schule und Evaluation. DDS – Die Deutsche Schule, Jahrgang, Heft 2, S. 117–135.
- ⁴ Cavadov, İ.A. (2008). Təhsildə monitoring sisteminə dair. // Bakı: Kurikulum, №3, s. 17–20.
- ⁵ Chappuis, S., & Chappuis, J. (2007/2008). The Best Value in Formative Assessment. Educational Leadership, 65(4).
- ⁶ Əsgərov, Ş.O. (2002). Biliyin qiymətləndirilməsi. Təhsil, mədəniyyət, incəsənət. Bakı, №4, s.3-11.
- ⁷ Garrison, C., & Ehringhaus, M. (2011). Formative and Summative Assessments in the Classroom. Association for Middle Level Education; Measured Progress. 29 July. <http://www.amle.org/publications/webexclusive/assessment/tabid/1120/default.aspx>
- ⁸ Hacıyeva, T. (2009). Məktəbdaxili qiymətləndirmənin aparılması yolları. Kurikulum, №2, s. 11–21.
- ⁹ İsmayilov, R., Abdullayeva, S., Cəfərova, S. (və b.). (2019). Azərbaycan dili (4-cü sinif) (dərslük). Bakı: Altun Kitab, 227 s.
- ¹⁰ Kazakova, İ.A. (2011). Sistema otsenivaniya znaniy v istoricheskoy aspekto. Stranitsy istorii. Vyssheye obrazovaniye v Rossii, №6, s. 153–159.
- ¹¹ Qardaşov, T.B., Cavadov, İ.A. (2004). Təhsildə monitoring sistemi və onun növləri. Bakı: Təhsil Problemləri İnstitutunun elmi əsərləri, №1, s. 35–38.
- ¹² Mərdanov, M. Qiymətləndirmə. <https://edu.gov.az/upload/file/M-Merdanov-Qiymetlendirme.pdf>
- ¹³ Mərdanov, M., Ağaməliyev, R., Qardaşov, T. (2003). Təhsil sistemində monitoring və qiymətləndirmə. Bakı: Çarşıoğlu, 410 s.
- ¹⁴ Takhtamysheva, G.C. (2002). Otsenka v sovremennoy shkole. Standart i monitoring v obrazovanii, №5.